

VAI TRÒ ĐOẠN VĂN MỞ ĐẦU TRONG TRUYỆN NGẮN CỦA NGUYỄN TUÂN QUA TẬP “VANG BÓNG MỘT THỜI”

Lê Thị Thu Bình¹

TÓM TẮT

Đoạn văn nói chung, đoạn văn mở đầu nói riêng trong truyện ngắn có vai trò quan trọng trong phân tích và tạo lập văn bản truyện. Nghiên cứu về đoạn văn mở đầu trong truyện ngắn Nguyễn Tuân, bài viết giúp người đọc hiểu rõ hơn về bản chất, chức năng của đoạn văn mở đầu truyện trong việc định hướng, xác lập nội dung, triển khai chủ đề của truyện, đồng thời góp phần thể hiện phong cách nghệ thuật của Nguyễn Tuân, thể hiện sự khác biệt giữa đoạn văn mở đầu trong văn bản văn xuôi nghệ thuật với đoạn văn mở đầu trong các thể loại văn bản khác.

Từ khóa: *Đoạn văn mở đầu truyện ngắn, vai trò, phân tích, tạo lập văn bản, văn bản văn xuôi nghệ thuật, phong cách nghệ thuật.*

DOI: <https://doi.org/10.70117/hdujs.82.12.2025.839>

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Khi văn bản có nhiều nội dung, nhiều ý sẽ nảy sinh vấn đề tách đoạn. Đó chính là sự chia tách văn bản thành những phần, những đoạn, là sự phân chia nội dung chủ đề của văn bản thành các tiểu chủ đề, tạo cho văn bản có kết cấu hợp lí. Đó còn là một thủ pháp phong cách học thể hiện ý đồ của tác giả được rõ ràng hơn. Đúng như nhận định của I.R. Galperin: “Việc chia cả một văn bản hoàn chỉnh thành các đoạn là do tác giả muốn chuyển từ một tuyến chủ đề này sang một tuyến chủ đề khác hoặc một tình tiết này sang một tình tiết khác trong phạm vi của tuyến chủ đề này.” [5; tr.110]. Là hình thức tự sự cỡ nhỏ, truyện ngắn có sự quy định chặt chẽ về dung lượng, sự kiện, chi tiết. Do đó, quy trình tách đoạn trong truyện ngắn phụ thuộc vào dung lượng văn bản và ý đồ chủ quan của người viết. Về mặt lô gic ngữ nghĩa, việc tách đoạn sẽ làm rõ cấu trúc chung của toàn bộ văn bản truyện, tạo cho văn bản có kết cấu cân đối hợp lí, đó là kết cấu ba phần: phần mở đầu, phần thân, phần kết thúc. Mỗi phần tương ứng với mỗi loại đoạn văn: đoạn văn mở đầu, đoạn văn ở giữa, đoạn văn kết thúc. Xét về cấu tạo, đoạn văn có thể có cấu tạo là đoạn văn đơn thoại “là một chuỗi tuyến tính các câu” [8; tr.177] hoặc đoạn văn đối thoại “là sự chuyển đổi lời nói của phát ngôn” [8; tr.177]. Xét về vai trò, chức năng, mỗi loại đoạn văn trong truyện luôn đảm nhận những vai trò, chức năng nhất định. Theo đó, ở vị trí đầu tiên trong văn bản truyện, đoạn văn mở đầu có vai trò quan trọng trong định hướng, xác lập nội dung và triển khai chủ đề của truyện, đồng thời thể hiện nghệ thuật mở truyện, in đậm dấu ấn về phong cách sáng tác của nhà văn.

¹ Khoa Giáo dục, Trường Đại học Hồng Đức; Email: lethithubinh@hdu.edu.vn

Tập truyện ngắn “Vang bóng một thời” (xuất bản lần đầu tiên năm 1940) được xem là sáng tác đầu tay có tiếng vang của Nguyễn Tuân. Cả tập truyện được Nguyễn Tuân kể lại bằng một giọng thán phục luyến tiếc về những nét đẹp đã qua trong quá khứ. Đã có nhiều tác giả nghiên cứu đánh giá về giá trị của tập truyện ngắn này, tuy nhiên chưa có nghiên cứu nào đi sâu vào tìm hiểu vai trò của đoạn văn nói chung, đoạn văn mở đầu nói riêng trong từng truyện ngắn. Do đó, tiếp cận theo hướng ngôn ngữ học văn bản về vấn đề tách đoạn trong văn bản nghệ thuật, bài viết tập trung chỉ ra vai trò của đoạn văn mở đầu truyện ngắn trong tập “Vang bóng một thời”, qua đó góp phần khẳng định phong cách tài hoa, uyên bác thể hiện trong sáng tác của Nguyễn Tuân.

2. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

2.1. Thủ pháp thống kê, phân loại

Đây là thủ pháp được dùng để thống kê, phân loại 12 đoạn văn mở đầu truyện ngắn trong tập “Vang bóng một thời” qua hai dạng: đoạn văn đơn thoại (số lượng 7 đoạn) và đoạn văn đối thoại (số lượng 5 đoạn), làm cơ sở tin cậy về tư liệu cho những nghiên cứu tiếp theo.

2.2. Phương pháp miêu tả

Phương pháp này được dùng để phân tích, miêu tả các đoạn văn mở đầu trong truyện ngắn của Nguyễn Tuân. Qua phân tích, miêu tả, bài viết chỉ ra vai trò đoạn văn mở đầu trong truyện ngắn của Nguyễn Tuân, những đặc sắc trong nghệ thuật mở truyện cũng như phong cách sáng tác của nhà văn.

3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

3.1. Đoạn văn mở đầu giới thiệu nhân vật bằng những từ ngữ hình ảnh mang màu sắc hoài cổ, trang trọng

Nhân vật được Nguyễn Tuân giới thiệu trong truyện phần lớn là lớp nhà nho có vai vế sang trọng. Bản thân là một người tài hoa, yêu quý cái đẹp, Nguyễn Tuân đã tìm thấy cái đẹp trong lối sống của nhân vật và đưa họ lên trang sách bằng một thái độ từ tốn khiêm nhường, kính trọng. Nào là *cụ Phủ*, *cụ Án*, *cụ Thượng*, *cụ Nghè*, *cụ Kép làng Mọc*, *sư cụ chùa Đồi Mai...*, nào là *cậu Chiêu*, *cô Tú...* Đó là những người đã một thời vang bóng, biết sống thanh cao, biết thưởng thức những vẻ đẹp trong cuộc đời. Người đọc dễ dàng bắt gặp những hình ảnh đẹp, tài hoa, những thú vui tao nhã của nhân vật hiện lên từ những dòng mở truyện như *cụ Ấm* có thú vui thích thưởng thức trà, uống trà trong sương sớm, pha trà với thứ nước đọng trên lá sen để cảm nhận được mùi vị tinh túy của trà nên dậy từ rất sớm: “*không kể tiểu hàn không kể cả đại hàn, buổi sáng mùa đông nào cụ Ấm cũng dậy từ lúc còn tối đất...*” (Chén trà sương), *cụ Kép làng Mọc* có thú vui chơi hoa lan, xem chơi hoa, nghệ thuật chơi hoa như một phần thú vui của cuộc sống, nguyện để tất cả “quăng đời xé chiều” của mình vào chăm sóc một vườn hoa lan quý, dường như lúc nào cũng “*loay hoay với mấy chục chậu lan xếp thành hàng dưới giàn thiên lý*” (Hương cuội)... Người đọc cũng dễ dàng cảm nhận được nét đẹp trong văn hoá ứng xử, giao tiếp của nhân vật được giới thiệu, thể

hiện qua cách xưng hô, qua các lượt lời trao đáp. Trong lời thoại của nhân vật, dù là người già, người trẻ, người có chức sắc, là quản ngục hay tù nhân, lời thoại nhân vật bao giờ cũng toát lên sự trân trọng, tôn kính giữa các nhân vật giao tiếp. Chẳng hạn, trong đoạn thoại mở đầu truyện “Ngôi mã cũ”, cách xưng hô giữa nhân vật lớn tuổi và nhân vật ít tuổi, cách trao lời và đáp lời giữa hai nhân vật thể hiện rõ sự trang trọng, chuẩn mực trong giao tiếp:

“- Thành ra cái hồi cụ Án nhà mất thì cậu mới có ba tuổi?

- Dạ.

- Thế cậu không rõ cái người phân kim cắm huyết cho cụ Án hồi ấy là ai à?

- Dạ thưa không.

- Tôi thấy cậu là người ít tuổi mà có chí như thế, tôi có bụng yêu. Bỏ cô cha bỏ cô mẹ, sống cái tuổi thơ ấu giữa cảnh loạn lạc và nghèo túng, vậy mà vẫn có chí theo đuổi được việc sách đèn, tôi lấy làm khen lắm”. (Ngôi mã cũ)

Tuy chưa lột tả hết vẻ đẹp của nhân vật nhưng qua đoạn văn mở truyện, nhà văn đã dẫn dắt người đọc cảm nhận phần nào chân dung nhân vật: đẹp, lịch lãm, thanh cao. Đó cũng chính là những chỉ dẫn có tính định hướng, giúp người đọc hiểu về nhân vật trong truyện ở những đoạn văn tiếp theo.

3.2. Đoạn văn mở đầu xác định không gian, thời gian làm nền cho diễn biến nội dung truyện

Không gian và thời gian ở đây là không gian thời gian nghệ thuật được cảm nhận theo chủ quan của người kể. Không gian nghệ thuật là “*hình thức tồn tại của thế giới nghệ thuật*”, là “*sản phẩm sáng tạo của nghệ sĩ nhằm biểu hiện con người và thể hiện một quan niệm nhất định về cuộc sống*” [9; tr.88, 89]. Không gian nghệ thuật gồm không gian bối cảnh, không gian sự kiện và không gian tâm lí. Theo khảo sát của chúng tôi, không gian nghệ thuật được đề cập chủ yếu trong đoạn văn mở đầu các truyện ngắn trong tập “Vang bóng một thời” là không gian bối cảnh. Không gian bối cảnh là “*môi trường hoạt động của nhân vật, một địa điểm có tên riêng hay không có tên trong đó có đủ thiên nhiên, xã hội và con người*” [7; tr.88]. Không gian bối cảnh được thể hiện trong các đoạn văn mở truyện ở đây là không gian xưa cũ, cổ kính, xác định bằng những địa danh cụ thể, gắn với thiên nhiên, con người. Đó là một làng, một xóm, một mảnh đất, một quận thuộc những địa danh của đất Việt trong quá khứ như: làng Chàng Thôn, làng Phong Cốc, đất Thuận Hóa, chùa Đồi Mai, núi Tản Viên, thành Bắc Ninh... Chẳng hạn, mở đầu truyện *Trên đỉnh non Tản*: “*Làng Chàng Thôn, tổng Kim Quan, huyện Thạch Thất, tỉnh Sơn Tây là một làng trung du mà hai phần ba số dân làm nghề thợ mộc. Cái chàng cái đực của dân Chàng Thôn không những được người trần biết đến mà thỉnh thoảng dăm bảy năm một, lại có người tiên trên núi hạ sơn cầu đến, sau những vụ lụt to tháng tám đánh chìm hết những làng ở rải rác phía chân núi Tản Viên*” (Trên đỉnh non Tản). Hoặc mở đầu truyện *Bữa rượu máu*: “*Phía Tây thành Bắc Ninh, trên một nền đất rộng đổ sập vào chân thành cho lẫn gạch ngoài được thêm vũng chãi, lũ cây chuối mật tha hồ mọc sức mà mọc...*” (Bữa rượu máu). Việc tạo dựng không gian bối cảnh từ đoạn văn mở đầu truyện có vai trò quan trọng trong việc xác định môi trường hoạt động của nhân vật, là cơ sở cho diễn biến nội dung tiếp theo của truyện.

Cùng với không gian nghệ thuật, thời gian nghệ thuật cũng được thể hiện rõ trong đoạn văn mở đầu truyện. Thời gian nghệ thuật là “*hình thức tái hiện thời gian một cách đặc*

biệt. Qua tác phẩm, ta có thể trải qua một cuộc đời, một ngày, trải qua nhiều thế hệ, hoặc quay về quá khứ, hay nhảy vượt tới tương lai” [10; tr.1]. Thời gian thể hiện trong truyện ngắn có thể tuân theo trình tự tuyến tính, được sắp xếp theo trật tự sự kiện, hoặc không theo trình tự tuyến tính (thời gian đảo tuyến). Theo khảo sát của chúng tôi, thời gian được Nguyễn Tuân sử dụng trong các đoạn văn mở đầu truyện chủ yếu là thời gian tuyến tính. Những dấu hiệu chỉ thời gian ở đoạn văn mở truyện mà người đọc dễ nhận biết là những cụm từ chỉ thời gian một thời đã qua trong quá khứ như: “giữa cuối đời vua Thành Thái”, “đầu đời Tôn Tuyên Hoàng đế”, “Duy Tân năm thứ mười”, “Bây giờ”... Chẳng hạn: “Ở cuốn lịch niên hiệu Duy Tân năm thứ mười, bìa vàng nhòe nét son dấu kim ấn tòa khâm thiên giám, thấy tiết thu phân và ngày lập thu qua đã lâu rồi” (Khoa thi cuối cùng). Hoặc: “Giữa cuối đời vua Thành Thái và đầu đời Hoàng Tôn Tuyên Hoàng đế, đất Thuận Hóa có ba người đàn bà đẹp và rất lẳng lơ” (Thả thơ). Các sự việc diễn biến theo trình tự, chuyện gì có trước kể trước, chuyện gì xảy ra sau kể sau có tính xác định. Chẳng hạn: “Cái buồn thường không mấy khi xảy ra một cách đơn chiếc. Cụ Phủ bà vừa mất vào quãng đầu xuân, cỏ xanh chưa đủ che kín mặt nấm mộ mới, thì cuối xuân năm ấy cậu Chiêu lại cũng qua đời. Vì những luật lệ và luân lí gia đình vẫn còn ứng dụng được dưới suối vàng thì bên kia cõi đời này, linh hồn cậu Chiêu chỉ hiểu đang được yên tĩnh để hầu dưới gối một linh hồn chỉ từ. Và trên trần có một gia đình đang lúng túng vì sự hiu quạnh. Bây giờ cụ Phủ ông lâm vào cái cảnh gà sống nuôi con một (...) Trời đất ôi, trên mấy gốc tre cần không đủ gây thành một bụi ẩm, trận gió thanh bạch ngày nào cứ ào rào thổi mãi” (Thả thơ). Thời gian mở đầu mỗi truyện mang tính hoài cổ, dẫn dắt người đọc truyện về miền kí ức của một thời vang bóng.

3.3. Đoạn văn mở đầu truyện góp phần thể hiện nghệ thuật ngôn từ đặc sắc của Nguyễn Tuân

Ngôn từ là chất liệu quyết định đến thành công của tác phẩm. Truyện ngắn có kết cấu ngắn gọn, chặt chẽ. Mỗi đoạn văn trong truyện chứa đựng sức dồn nén về nội dung, nghệ thuật. Vì thế, để có một truyện ngắn hay đến với người đọc bao giờ nhà văn cũng chú trọng rất kĩ đến ngôn từ đến kết cấu của truyện. Nhà văn Nguyễn Công Hoan bậc thầy về truyện ngắn trào phúng đã viết: “Tôi thường cố gắng sao cho câu văn của tôi được gọn, gãy và rõ.” [6; tr. 385]. Với Nguyễn Tuân, nhà văn cũng đặc biệt quan tâm đến ngôn từ trong tác phẩm. Ông từng viết: “Chúng ta vẫn đắm đuối với nghề làm văn, ngày càng chuốt thêm văn tự, ngày càng làm óng tốt dẻo bền hơn lên nữa cái tiếng nói Việt cổ truyền của mình” [13; tr.137]. Trong “Vang bóng một thời”, bắt đầu từ các đoạn văn mở đầu truyện, nhà văn đã cho người đọc thấy được sự trau chuốt, bồi bổ ngôn từ của mình sao cho óng, cho đẹp hơn qua việc sử dụng từ ngữ Hán Việt và lớp từ ngữ cổ mang màu sắc trang trọng. Chẳng hạn, từ ngữ Hán Việt như: *phiến trát, đóc bộ đường, viên quan coi ngục, thầy thơ lại, đề lao, thầy bát, công văn, án chém, phản nghịch, ngục tốt, đao phủ, triều đình, quốc gia, phân kim* trong mở đầu truyện ngắn “Chữ người tử tù”; *dấu kim ấn, thập niên, thu phân, thất tịch* trong mở đầu truyện “Báo oán”; *phân kim cầm huyệt, thiên lương* trong mở đầu truyện “Ngôi mã cũ”... Bên cạnh đó, các từ ngữ cổ, những từ ngữ mà hiện nay chúng ta đọc lên như thấy xa lạ nhưng lại phù hợp với việc nhà văn gắn chúng với tên gọi nhân vật, tên địa danh, cách xưng hô để gợi lại nét đẹp trong quá khứ như *Sư cụ chùa Đồi Mai* (Những chiếc ấm đất), *cụ Kép làng Mọc* (Hương Cuội), *cụ Án* (Ngôi mã

cũ), *Phía tây thành B* (Bữa rượu máu), *trai phòng, thụ trai, bạch cụ*, (Những chiếc ấm đất), *đồng ngũ sự* (Hương Cuội), *bồ cô cha, bồ cô mẹ* (Ngôi mã cũ). Ngoài ra, các từ ngữ miêu tả sự vật cũng được thể hiện trong đoạn văn mở đầu truyện qua các hình ảnh gợi tả, mượt mà, ấn tượng như: *cây đèn dầu sở phở thêm màu xanh lá mạ phủ trên chất sứ Bát Tràng, khói thuốc缭绕 sánh lại bao trùm lấy ánh sáng yếu ớt của một ngọn đèn dầu*. (Chén trà trong sương sớm), *đám cỏ cây xanh rờn, những buổi sớm tinh mơ và những buổi chiều tàn nắng* (Hương Cuội), *Trên áng cỏ bốn mùa ẩm ướt, loài nấm đại sinh nở hết sức bữa bộn* (Bữa rượu máu), *Trời đất ôi, trên mấy góc tre cần không đủ gây thành một bụi ẩm, trận gió thanh bạch ngày ngày cứ ào rào thổi mãi* (Thả thơ)...

Có thể nói, bằng những từ ngữ, những hình ảnh, những câu văn được trau chuốt cẩn thận, được gọt dũa đến mức thành "nghệ thuật", ngay từ đoạn văn mở đầu truyện, Nguyễn Tuân đã bước đầu giúp người đọc định hướng bước đầu về lớp ngôn từ đặc sắc trong truyện và cảm nhận được phần nào hơi văn, mạch văn của một nhà văn tài hoa, luôn hướng tới cái đẹp, tôn thờ cái đẹp.

4. KẾT LUẬN

Cảm hứng khơi nguồn chính của Nguyễn Tuân trong tập “Vang bóng một thời” là sự tiếc nuối về cái đẹp của một thời đã qua, hướng người đọc ý thức về lòng tự hào dân tộc, trân trọng giữ gìn truyền thống văn hoá tốt đẹp của dân tộc. Đoạn văn mở đầu các truyện (theo kết quả nghiên cứu bài viết) tuy chưa phản ánh hết thông điệp tác giả gửi gắm nhưng đã có vai trò quan trọng là định hướng người đọc về cấu trúc văn bản truyện, về chủ đề, đề tài, ngôn từ, nội dung chuyên tải trong truyện, về chất giọng của một nhà văn tài hoa, uyên bác. Việc chỉ ra vai trò của đoạn văn mở đầu trong truyện ngắn của Nguyễn Tuân góp thêm một cách nhìn nhận, nghiên cứu truyện ngắn từ góc độ ngôn ngữ học văn bản, nhằm làm phong phú thêm hiểu biết của chúng ta về thể loại văn xuôi nghệ thuật này.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Diệp Quang Ban (1998), *Văn bản và liên kết trong tiếng Việt*, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.
- [2] Nguyễn Trọng Báu, Nguyễn Quang Ninh, Trần Ngọc Thêm (1985), *Ngữ pháp văn bản và việc dạy tập làm văn*, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.
- [3] Brown, G. & Yule, G. (2002), *Phân tích diễn ngôn*, Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội.
- [4] Nguyễn Đức Dân (1998), *Ngữ dụng học*, tập 1, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.
- [5] Galperin, I.R (1987), *Văn bản với tư cách là đối tượng nghiên cứu của ngôn ngữ học*, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội.
- [6] Nguyễn Công Hoan (1993), *Đời viết văn của tôi*, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.
- [7] Nguyễn Thái Hoà (2000), *Những vấn đề thi pháp của truyện*, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.
- [8] Moskalskaja (1996), *Ngữ pháp văn bản*, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.
- [9] Trần Đình Sử (1998), *Dẫn luận Thi pháp học*, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.

- [10] Trần Đình Sử (2021), *Thời gian nghệ thuật (1)*, <https://trandinhstu.wordpress.com/2021/05/08/thoi-gian-nghe-thuat>, (ngày truy cập: 14/3/2025).
- [11] Trần Ngọc Thêm (1984), *Bàn về đoạn văn như một đơn vị ngôn ngữ*, Tạp chí Ngôn ngữ, số 3, trang 40-49.
- [12] Nguyễn Tuân (2000), *Tuyển tập truyện ngắn (tập 1)*, Nxb. Văn học, Hà Nội.
- [13] Nguyễn Tuân (1986), *Chuyện nghệ*, Nxb. Tác phẩm mới, Hà Nội.

THE ROLE OF OPENING PARAGRAPHS IN NGUYEN TUAN'S SHORT STORIES FROM “VANG BÓNG MỘT THỜI”

Le Thi Thu Binh

ABSTRACT

The paragraph, in general, and the opening paragraph, in particular, play an important role in analyzing and constructing narrative texts. By studying the opening paragraphs in Nguyen Tuan's short stories, this article helps readers gain a deeper understanding of the essence and function of these paragraphs in orienting the story, establishing its content, and developing its theme. At the same time, it contributes to showcasing Nguyen Tuan's artistic style and the differences between opening paragraphs in artistic prose texts and those in other types of written works.

Keywords: *Opening paragraph in short story, role, analysis, text construction, artistic prose, artistic style.*

** Ngày nộp bài: 23/03/2025; Ngày gửi phản biện: 28/03/2025; Ngày duyệt đăng: 25/12/2025*